

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र
मुक्त विद्यापीठ

एप्रिल २०१८

पदव्युत्तर पदवी शिक्षणक्रम

GEN 203

मूल्यशिक्षण

ज्ञानगंगा घोरोघरी

यशवंतराव

चव्हाण

महाराष्ट्र

मुक्त विद्यापीठ

GEN 203

पदव्युत्तर पदवी शिक्षणक्रम

मूल्यशिक्षण

लेखक : डॉ. संतोष मुळावकर, डॉ. कल्पना मुळावकर, डॉ. विजया पाटील

घटक १ : मूल्ये व मूल्यशिक्षण : तात्त्विक ओळख

घटक २ : मूल्यशिक्षण : आढावा व सद्यःस्थितीत गरज

घटक ३ : नैतिक मूल्य आणि मूल्य रुजवणूक

घटक ४ : मूल्य विकास

घटक ५ : मूल्यशिक्षणाचे मूल्यमापन आणि संशोधन

१

२७

५९

६५

८७

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

कुलगुरु : प्रा. ई. वायुनंदन

तज्ज्ञ सल्लागार समिती

डॉ. बी. पी. साबळे माजी कुलगुरु य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक	डॉ. ह. ना. जगताप सोलापूर	डॉ. एम. एन. देशमुख मुंबई	डॉ. संजीवनी महाले संचालक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
डॉ. अनंत जोशी माजी संचालक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक	डॉ. यु. जी. चित्रीव नागपूर	डॉ. रामदास बरकले नाशिक	डॉ. रमेश वरखेडे संचालक, मानव्यविद्या व सामाजिकशास्त्रे विद्याशाखा
डॉ. अ. गो. भालवणकर मुंबई	डॉ. टी. एम. मगरे औरंगाबाद	डॉ. अरविंद जोशी प्रपाठक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक	प्रा. रामचंद्र तिवारी संचालक, संगणकशास्त्र विद्याशाखा
डॉ. एस. सी. खांदेवाले अमरावती	प्राचार्य प्र. ल. नानकर नंदुरबार	डॉ. मीनाक्षी बरवे प्रपाठक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक	डॉ. कविता साळुंके अधिव्याख्याता शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
डॉ. एस. एम. सोनवणे नांदेड	डॉ. विभावरी यावलकर नागपूर	डॉ. सीमा येवले कोल्हापूर	डॉ. सुरेखा कुंडले भोपाळ
	प्राचार्य व्ही. एम. कुलकर्णी सोलापूर	डॉ. विनयबाला मेहता, पुणे	डॉ. विजया पाटील सहायक प्राध्यापक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
	डॉ. व्ही. व्ही. गोगटे धुळे	डॉ. युसूफखान, अकोला	

पाठ्यक्रम विकसन समिती

डॉ. अनंत जोशी माजी संचालक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ नाशिक	डॉ. लेसन आझादी बहाई अकादमी, पंचगणी	कै. डॉ. संतोष मुळावकर अंबाजोगाई (बीड)	डॉ. कविता साळुंके सहायक प्राध्यापक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ नाशिक
	डॉ. टीम रॉस इरा संस्था, पंचगणी	डॉ. कल्पना मुळावकर अंबाजोगाई (बीड)	

लेखन

डॉ. संतोष मुळावकर अंबाजोगाई (बीड)	डॉ. कल्पना मुळावकर अंबाजोगाई (बीड)	डॉ. विजया पाटील (घटक क्र. ३) सहायक प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
--------------------------------------	---------------------------------------	--

संपादन व अनुदेशन संपादन समिती

डॉ. संजीवनी महाले प्र. संचालक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक	डॉ. विजया पाटील सहायक प्राध्यापक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक	डॉ. कविता साळुंके सहायक प्राध्यापक शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक
---	--	--

निर्मिती

श्री. आनंद यादव

व्यवस्थापक, ग्रंथनिर्मिती केंद्र, य.च.म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२.

© २०१८, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

□ प्रथम प्रकाशन : एप्रिल २०१८

□ प्रकाशन क्र. : २२८२

अक्षरजुळणी : श्री. विजय अहिरे, विजय एन्टरप्रायजेस, हनुमान चौक, गणेश चौक, नवीन सिडको, नाशिक-९.

मुद्रक : श्री. प्रशांत राका, मे. राका प्रिंटर्स, कावेरी संकुल, अशोकस्तंभ, नाशिक.

प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक - ४२२ २२२.

ISBN 978-81-8055-471-1

GEN-203/B16-17_91

घटक ३ : नैतिक मूल्य आणि मूल्य रुजवणूक

अनुक्रमणिका

- ३.० उद्दिष्टे
- ३.१ प्रास्ताविक
- ३.२ विषय-विवेचन
 - ३.२.१ नैतिक मूल्यशिक्षणाची संकल्पना
 - ३.२.२ नैतिकता म्हणजे काय ?
 - ३.२.३ नैतिक मूल्यशिक्षणाचे स्वरूप
 - ३.२.४ नैतिक मूल्यशिक्षणाची ध्येय व उद्दिष्टे
 - ३.२.४.१ नैतिक मूल्यशिक्षणाची ध्येय
 - ३.२.४.२ नैतिक मूल्यशिक्षणाची उद्दिष्टे
- ३.३ नैतिक मूल्य रुजवणुकीची आवश्यकता
 - ३.३.१ मूल्य रुजवणूक : पालकांची भूमिका
- ३.४ पारिभाषिक शब्द
- ३.५ क्षेत्रीय कार्य
- ३.६ अधिक वाचनासाठी पुस्तके

३.० उद्दिष्टे

- हा घटक अभ्यासल्यावर आपण-
 - ★ नैतिक मूल्याची संकल्पना स्पष्ट करू शकाल.
 - ★ नैतिक मूल्य आणि स्वरूप सांगू शकाल.
 - ★ नैतिक मूल्य आणि शिक्षणाची ध्येय व उद्दिष्टे सांगता येतील.
 - ★ नैतिक मूल्य आणि रुजवणुकीची आवश्यकतेचे विवेचन कराल.
 - ★ मूल्य रुजवणुकीतील पालकांची भूमिका सांगू शकाल.

३.१ प्रास्ताविक

मानव हा प्राणी समाजशील आहे. त्यामुळे समाजातील समायोजन हे पटकन जमते. ही समायोजन क्षमता ही मानवाच्या व्यक्तिमत्त्वाचाच एक भाग आहे. सामाजिक व्यवहार व्यवस्थित चालण्यासाठी संस्कारक्षम व्यक्तिमत्त्वाची आवश्यकता असते. जर समाजजीवन सुदृढ असेल तरच त्या त्या भागाचा विकास

होत असतो. मनाच्या सुयोग्य मशागतीसाठी वर्तनाला सुव्यवस्थित करण्याची, सद्प्रवृत्ती आणि सद्भावनांचा परिपोष करण्याची गरज आज भारतात आहे. आपण आज ही समाजात घडणाऱ्या अनेक घटना पाहतो. ऐकतो, वाचतो सर्वत्र लाचलुचपणा, अनाचार, भ्रष्टाचार, अनैतिकता, संघर्ष, हेवेदावे, वेळप्रसंगी टाळून ह्या गोष्टी टोकाला पोहोचलेल्या आहेत. ह्याचाच अर्थ समाजात सर्वत्र क्षेत्रांत नैतिक मूल्यांचा न्हास होत आहे. त्यामुळे समाजात व्यक्तींना आपली क्षमता, ताळमेळ घालण्यासाठी नैतिकतेची गरज भासते.

प्रस्तुत घटकात आपण 'नैतिक मूल्य आणि मूल्य रुजवणूक' ह्या विषयी अधिक माहिती पाहणार आहोत.

३.२ विषय-विवेचन

३.२.१ नैतिक मूल्य शिक्षणाची संकल्पना

नैतिक मूल्य शिक्षणाची संकल्पना समजावून घेण्यापूर्वी प्रथमतः 'नैतिकता' म्हणजे काय हे पाहू या.

- (१) समाजातील रितीरिवाज, रूढ आचार व पद्धती.
- (२) व्यक्तीने व समाजाने अनुकरण व पालन अशा सत्य व आदर्श सिद्धांताचे आचरण.
- (३) व्यक्तिगत दृष्टीने सद्विवेकाचे व अंतःकरणातील नैतिक दृष्ट्या योग्य आज्ञांचे पालन.
- (४) जीवनव्यवहारात अधिष्ठित असलेली आध्यात्मिकता.

वरील विविध मुद्द्यांवरून लक्षात येते की, नैतिकता ही समाजाच्या परंपरा, व्यक्तीच्या जीवनाशी संबंधित आहे. टी. रेमेंट ह्यांच्या मते, 'सदाचरण म्हणजे नैतिकता'. वि. स. खांडेकर ह्यांच्या मते, 'मानवी समाजाला उच्चत्वाला नेणारे नियम म्हणजे नीती होय.

यावरून व्यक्ती आणि समाज यांना महत्त्व देणे, विशिष्ट प्रकारे आचार-विचार ठेवणे त्याप्रमाणे कार्य करणे, त्यांना मार्गदर्शन करणे, धर्माचा, अध्यात्माचा आधार असणे हे नीतीचे मुख्य कार्य असते. 'नीती' हा शब्द इतका व्यापक आहे की, त्यात अनेक गुणांचा समावेश होतो. आपणही रोजच्या व्यवहारात 'नीती' 'नैतिकता' 'नीतीमत्ता' ह्यासारखे शब्द